

stichting **forum** voor
stedelijke vernieuwing

DE NOVI - DE NATIONALE OMGEVINGVISIE

DE NOVI - DE NATIONALE OMGEVINGSVISIE

Verslag Breed Beraad gehouden op 8 februari 2021

Drs. J.W. Custers / Custers Teksten

INHOUD

VERSLAG	4
DEELNEMERS	12
AGENDA	14
ENKELE GEGEVENS OVER HET FORUM VOOR STEDELIJKE VERNIEUWING	16
BESTUUR & RAAD VAN ADVIES	20

VERSLAG

Een gezelschap van prominente wetenschappers en vertegenwoordigers uit de wereld van ruimtelijke ordening, stedenbouw en vastgoed boog zich tijdens het digitale Breed Beraad van 8 februari 2021 over de Nationale Omgevingsvisie. Biedt deze NOVI voldoende handvatten voor de aanpak van de urgente (ruimtelijke) opgaven waar Nederland op korte en lange termijn voor staat? De discussie gaf weinig aanleiding voor optimisme. Het gezelschap toonde zich somber over wat zij een veel te optimistisch en daardoor machteloos beleidsstuk noemden, waarin geen scherpe keuzes worden gemaakt, geen voorzetten worden gegeven voor een concrete en harde uitvoeringsagenda en de huidige verkoking van het Rijk te veel terugkomt. Er werden vele suggesties gedaan om het tij misschien te keren, om de bedreigingen van de toekomst om te zetten in een verlangen naar verandering. Zo werd onder meer gewezen op het nut van fiscale prikkels zoals een CO₂-taks, tijdelijke functies op plekken waar je eigenlijk niet zou moeten bouwen en meer inzicht in de negatieve ruimtelijke effecten van bepaalde ontwikkelingen. Vast staat volgens veel deelnemers dat ook de vakwereld van de planologen zelf de handschoen moet oppakken om een toekomstperspectief te schetsen dat enthousiasmeert en draagvlak creëert voor de fundamentele keuzes die toch echt gemaakt moeten worden.

Aanleiding

Gespreksleider Geurt van Randeraat, directeur van SITE urban development en lid van de Raad van Advies van het Forum voor Stedelijke Vernieuwing, citeerde aan het begin van het Breed Beraad een passage uit hoofdstuk 2 van de NOVI. Hierin wordt voor Nederland een toekomstperspectief geschetst richting 2050. 'In 2050 is Nederland een land waarin het gezond, veilig en fijn wonen en leven is. Waar de inwoners de hoge leefomgevingskwaliteit voelen en waarderen. Waar iedereen de ruimte heeft zich te ontplooiën. Een land met een gezonde en toekomstbestendige economie. Een economie die duurzaam en circulair is. Waar we schaarse grondstoffen in de grond laten zitten en hergebruiken. En waar we fossiele brandstoffen hebben vervangen door duurzame bronnen. Een land dat nauw verbonden is met zijn buurlanden en de rest van de wereld, en actief is in een internationale gemeenschap. Een land waarin we vitale sectoren robuust vormgeven. Om onze ambities waar te maken, heeft Nederland een aantal fundamentele keuzes gemaakt en moeten maken. Want niet alles kan en niet alles kan overal. Effectief en consequent doorvoeren van die keuzes, die wij in deze NOVI voorleggen, heeft ons een veilig, duurzaam en economisch sterk land opgeleverd met een hoge kwaliteit van leven, tussen nu en dertig jaar.'

Een mooi en ambitieus perspectief, aldus Van Randeraat, maar met de naderende verkiezingen is er alle reden om kritisch te bekijken of de NOVI voldoende handvatten biedt om aan dit toekomstperspectief richting te geven. Zijn de grote maatschappelijke opgaven van nu allemaal op een nette manier naast elkaar in de ruimte in te passen? Is het alleen aan de ruimtelijke ordenaars om dat heel slim te doen? Of zijn de opgaven en ruimteclaims inmiddels zo groot geworden dat er moet worden gekozen of dat er niet naast maar bovenop elkaar moet worden geordend? En als kiezen noodzakelijk is, zijn de keuzes in de NOVI helder en scherp genoeg?

Niet scherp genoeg

Drie inleiders gingen op bovenstaande vragen in: rijksbouwmeester Floris Alkemade, watergezant voor het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat Henk Ovink en professor of Urban Futures en directeur Urban Futures Studio Universiteit Utrecht Maarten Hajer. Zij toonden begrip voor de moeizame ontstaansgeschiedenis van de NOVI, maar waren ook kritisch over de inhoud. Een overzicht van hun belangrijkste opmerkingen.

De NOVI brengt niet de noodzakelijke radicale breuk.

De doelstellingen van de NOVI zijn 'uitstekend', maar als geheel is het onvoldoende en niet concreet genoeg. De NOVI kan het begin zijn van een gradueel proces waarin partijen samen stapjes zetten in een bepaalde richting. Maar dat is momenteel niet genoeg. De NOVI zou veel meer een radicale breuk moeten veroorzaken, met de inzet van een totaal andere bouwcultuur. Dat is nodig omdat we niet in normale tijden leven en dat is aan de ene kant aanleiding voor ongerustheid. 'Er staan nu zoveel signalen op rood, dat het zelfs voor de meest halstarrige mensen nu wel duidelijk is dat er meer nodig is dan wat we normaal doen. Denk alleen al aan de afname van de biodiversiteit, de klimaatverandering, het woningtekort en de landbouwcrisis. Dit zijn allemaal ruimtelijke en dus ook ontwerpvragestukken, waarbij je een aantal decennia vooruit moet kijken. Precies daarvoor hebben we de overheid uitgevonden: niet de waan van de dag laten heersen, maar het bedenken van heldere en strategische doelen op de langere termijn en de weg daarnaartoe.'

Tegenover de ongerustheid staat ook de hoop. Alle lagen van de samenleving zoeken naar hoe we kunnen veranderen en meer verantwoordelijkheid kunnen nemen. Iedereen begint de noodzaak te herkennen van

radicale veranderingen en een helder perspectief op wat er dan toe doet en met welke stappen we dan moeten sturen. 'In deze coronatijden leren we dat veranderingen snel kunnen, als we maar bang genoeg zijn. Als wij echter wachten totdat we bang genoeg zijn voor de klimaatverandering en afname van de biodiversiteit - voor veel mensen abstracte en onzichtbare bedreigingen - zullen we veel te laat zijn. De veranderingen die we nodig hebben, moeten niet uit angst maar uit gezond verstand worden geboren.'

Geen integrale aanpak die boven de sectorale belangen uitstijgt.

Het Rijk is sterk sectoraal georganiseerd; het algemene belang - het tegengaan van de gevolgen van de klimaatverandering voorop - is vaak nauwelijks nog te herkennen. Ambtenaren bedienen hun eigen departement en minister. Het algemene belang vraagt echter om een totaal andere, integrale (ruimtelijke) manier van denken, gericht op de lange termijn. Daarvoor moet de overheid niet alleen maar luisteren en polderen, maar ook durven ordenen. Minder vriendelijk zijn, maar ook de tanden laten zien.

Gesteld werd ook dat in de NOVI maar liefst 21 nationale belangen staan. 'Je ziet bijna alle sectoren in het Rijk terug. Dat is geen ruimtelijke ordening. Daarvoor moet je dingen bij elkaar brengen en een perspectief creëren waarin die 21 belangen zich kunnen vinden. Nu wordt er op voorgesorteerd dat iedereen gaat afvinken of zijn belang ook wordt gediend. Daarmee ontneem je jezelf de kans een echt toekomstperspectief te maken, wat minder vrijblijvend is dan dat in de NOVI.'

Geen duidelijke context.

Een der inleiders vroeg zich ook af in welke context de NOVI tot stand is gekomen. De visie lijkt namelijk in volledige isolatie te zijn opgesteld. Nederland heeft zich gecommitteerd aan de zeventien Sustainable Development Goals (SDG's) van de VN en aan het streven de klimaatopwarming te beperken tot anderhalve graad. 'Je kunt daar niet uit kiezen. Nee, ze zitten allemaal aan elkaar vast en alleen in gezamenlijkheid leveren ze duurzaamheid op. Ieder doel voor zich nastreven leidt niet tot het gewenste resultaat, want dan vreten ze via de externe negatieve werking op elkaar in. Dus er is een duidelijke integrale agenda voor de toekomst. Wat doet de NOVI daarmee, wetende dat het Rijk net een klimaatzaak achter de rug heeft waarbij ze op het matje is geroepen omdat ze niet voldoende doet om die anderhalve graad te bereiken? En wetende ook dat we in Nederland in april al onze maximale voetafdruk voor een heel jaar bereiken?'

Het toekomstperspectief dat Van Randeraat eerder citeerde, verhoudt zich niet tot de VN-doelen en klimaatopgave. En bijna alles wat we nu doen, vergroot de klimaatverandering en maakt ons kwetsbaarder. 'We plannen ons dus de ellende in en intussen stapelen de opgaven zich op. Ik kom niet tegen hoe de NOVI ons gaat helpen om het gat tussen de huidige praktijk en de ambities van het klimaatakkoord van Parijs en de zeventien VN-doelen te overbruggen.'

Een ander teken dat de context ontbreekt in de NOVI is, zo vervolgde deze inleider, dat de visie wel iets zegt over internationalisering, maar niet over de afhankelijkheden in de wereld. 'De NOVI kijkt die complexiteit niet in de ogen.'

Geen scherpe keuzes.

Mede door het ontbreken van een integrale benadering gericht op het algemene belang, maar ook door het 'te vriendelijke' optreden van het Rijk, worden er in de NOVI geen scherpe keuzes gemaakt. Verschillende deelnemers aan het Breed Beraad verwoordden dit met dat de NOVI 'het beest niet in de bek kijkt'. 'De NOVI zegt niet wat er niet meer kan in Nederland. We zullen met sommige dingen moeten stoppen', aldus een inleider. 'De NOVI zegt bijvoorbeeld weer niet dat we moeten stoppen met het bouwen in de diepst gelegen gebieden in Nederland. Er staat letterlijk: we gaan er niet meer bouwen of we gaan het zo doen dat het wel kan. Zo'n zinsnede staat vaker in de NOVI. Intussen is dat bouwen hier op de lange termijn gewoon niet verstandig. En de kosten daarvan komen niet alleen terecht bij de burgers die een hypotheek afsluiten op vastgoed dat minder waard gaat worden. Het komt ook bij het publiek terecht via hogere kosten van watermanagement.'

Met heldere toekomstperspectieven zal het mogelijk zijn om in Nederland met bepaalde ontwikkelingen te stoppen. Dat kan het bouwen zijn in de diepst gelegen gebieden, maar ook de ongebreidelde groei van datacentra en het verbouwen van gewassen zoals maïs in gebieden die daar niet geschikt voor zijn (omdat ze gevoelig zijn voor droogte).

Overigens wordt in de NOVI op sommige gebieden wel een keuze gemaakt, bijvoorbeeld om niet meer te vliegen op bestemmingen onder 700 km. Daar moeten echter wel internationale spoorlijnen voor komen, en daar is dan weer geen geld voor.

Ontbreken van een harde uitvoeringsagenda.

De idealistische en vrome woorden over 2050 worden niet gekoppeld aan een harde actieagenda voor de kortere termijn. Alleen zo kan worden voorkomen dat op korte termijn toch weer veel dingen gebeuren die leiden tot een verspilling van middelen. En dat bedrijven alleen verduurzamingsmaatregelen nemen als ze die al op korte termijn (soms zelfs al na één jaar) kunnen terugverdienen.

Geen goede ordening in de tijd.

De NOVI loopt in sommige opzichten achter de feiten aan. Zo zegt de NOVI dat we een visie gaan ontwikkelen op de elektrische infrastructuur in 2030. Intussen zijn alle regio's bezig met het opstellen van Regionale Energie Strategieën. 'Je zou toch willen dat de visie op de elektrische infrastructuur daar leidend voor is, en niet omgekeerd. Dit had dus beter in de tijd moeten worden gezet.'

Aanvullende kanttekeningen

In de drie digitale *breakout rooms* na de inleidingen plaatsten verschillende deelnemers meer kanttekeningen bij de NOVI.

Te groot geloof in technologie.

Er wordt in de NOVI veel ruimte gelaten om het met technologische innovaties op te lossen: 'We gaan het niet meer doen, tenzij we een manier vinden om het wel te doen.' Dat zie je op alle fronten in de NOVI, werd gesteld. Daarbij worden zaken sectoraal aangepakt: het ene probleem wordt met technologie opgelost en het andere moddert voort. Een deelnemer verwoordde het probleem als volgt: 'Er wordt vaak gezegd dat de tovenaars, zijnde de technologen, en de profeten tegenover elkaar staan. De profeten zeggen: op het moment dat je tovenarij met de technologie inlaat, neem je de noodzaak weg voor een structurele oplossing en heb je een excuus om door te gaan op de weg die je nu al volgt. We moeten koersen op een keuze tussen die twee en misschien een keuze in de ruimte. Dat technologische traject kan wel, maar niet overal. Daarmee kun je experimenteren in gebieden waarvan we denken dat het relatief weinig kwaad kan, maar voor de rest gaan we de technologie niet meer gebruiken om door te modderen. Nee, we gaan structureel een andere weg volgen en daar moeten we offers voor brengen.'

Specifiek over mobiliteit werd ook nog gezegd dat de revolutie hierin niet komt van technologie, met nog slimmere auto's, maar van het besef dat we misschien met minder reizen toe kunnen. Dat leren we nu van Covid-19: 20% minder reizen brengt al een grote revolutie teweeg. 'Dat is niet een kwestie van meer geld, maar van een ander inzicht. Er zijn weinig zaken zo duurzaam als betere inzichten.'

Te weinig betrokkenheid uit het veld.

De NOVI is toch niet de nationale visie geworden die ze aanvankelijk wel beloofde te zijn. Uiteindelijk is het toch een visie van het Rijk geworden, waarin alle departementen hun sectorale belangen hebben ingestoken. Veel partijen die in het begin nog meepraatten, zijn tijdens de rit afgehaakt en herkennen zich niet meer in het stuk. 'Daardoor is het niet gelukt in de NOVI een aantal dragende ruimtelijke concepten te benoemen, terwijl we daar juist in Nederland altijd heel goed in waren', werd gesteld. 'Dat kunnen we nog herstellen. Als we met een flink aantal partijen buiten de Haagse wereld flink ons best doen, kan het halfvolle glas nog verder worden gevuld.' Een andere deelnemer stelde in dit verband dat het Rijk zich in het NOVI-traject, vooral door de grote verkokering, een onbetrouwbare partner heeft getoond.

Verdwenen kennis.

Er werd gewezen op het feit dat er bij het Rijk weinig ruimtelijke kennis en expertise meer is. Dat maakt het moeilijk greep te krijgen op de (ruimtelijke effecten van) sectorale ontwikkelingen in ons land. Ook zijn de geografische databases bij het Rijk niet op orde. Er is te weinig vaardigheid daar iets mee te doen.

Verkeerde inzet van planning.

Een deelnemer stelde dat planning tegenwoordig te veel wordt ingezet als procedures, en te weinig voor het daadwerkelijk maken en uitvoeren van plannen. 'Die plannen maken we niet in de eerste plaats in Den Haag, maar regionaal. Of althans: daar detailleren en verfijnen we de plannen. Dat kun je voor de landbouw doen, maar ook voor de wegebouw en energie. Daarom moeten er bij het Rijk weer ingenieurs komen, mensen die de fysieke werkelijkheid als een gegeven beschouwen en niet als een praatmodel. Dat praatmodel zorgt er ook voor dat de democratie in Nederland te veel verwatert in participatie. De eindverantwoordelijkheid voor maatregelen moet niet worden beslecht in een praatmodel, maar in de Tweede Kamer.'

Een ander waarschuwde dat je hier ook weer niet te veel van moet verwachten. 'De democratie is ook verwaterd in een mediocratie, waarin hijgerige korte termijnpolitiek de boventoon voert. Hoe kun je hierin nog zorgen voor inspirerende lange lijnen?' Ook werd gewaarschuwd niet te veel heil te verwachten van de overheid. 'Je moet vooral aan de slag gaan met heel veel partijen die tot handelen in staat zijn.'

Te weinig durf.

Probleem achter de NOVI is dat deze gaat over *wicked problems* die allemaal met elkaar samenhangen. 'Ze zijn dermate *wicked*', stelde een deelnemer, 'dat we op deelaspecten die we nog wel kunnen beheersen oplossingen bedenken. Dat is sectoraal of op korte termijn of in je eigen hokje. Of je bedenkt een proces; dan stel je de aanpak in wezen uit en hoef je nu niet te beslissen. Heel belangrijk bij dit soort processen is dat je de complexiteit volledig inzichtelijk durft te maken. Daar heb je vrije ruimte voor nodig, maar het proces moet niet worden gebureaucratiseerd want dan gaat iedereen elkaar naar de mond praten. Dus je hebt vrije ruimte nodig om de feiten bloot te leggen en de afhankelijkheden en echte kwetsbaarheden te tonen. Dat durven is essentieel en die durf is er nu te weinig in en om het Rijk, noch ambtelijk noch politiek. Met als gevolg dat zo meteen bij de formatie beslissingen worden genomen waar we weer drie of vier jaar last van hebben.'

Veel te somber.

Meerdere deelnemers zeiden bij de NOVI een 'diepe pijn' te voelen, de pijn van het onvermogen om keuzes te maken en de confrontatie aan te gaan. Die pijn is er ook in het dagelijks leven: de mensen die geen woning vinden, voelen die wel degelijk. Hetzelfde geldt voor de boeren die zich zorgen maken over de toekomst van hun bedrijf. De NOVI beschrijft daarbij ook een toekomst die we vrezen in plaats van een toekomst die we willen. 'Er staat geen toekomst in waar we enthousiast van kunnen worden, precies wat Panorama Nederland wel heeft gedaan. In plaats daarvan gaat het over wat ons allemaal bedreigt. Dat zorgt voor meer polarisatie en zet ons nog krachtiger tegenover elkaar. Het is natuurlijk lastig te beschrijven hoe Nederland er uit zou moeten zien, zeker als daar ook nog sociaal-culturele componenten bij komen, die nu trouwens ontbreken in de NOVI. Maar je zou daar wel blij van kunnen worden, terwijl je nu van de NOVI heel somber wordt.'

Er werd ook stilgestaan bij de vraag waarom het Rijk in de NOVI blijkbaar 'het beest niet in de bek kijkt'. Waarom is het eigenlijk zo'n machteloos stuk, dat gevangen lijkt in de korte termijn? Geopperd werd dat politici zich tegenwoordig graag achter een visie scharen die de maatschappelijke ontwikkelingen volgt. In plaats van te sturen en ordenen, volgen en polderen ze. 'Misschien hadden we vanuit de vakwereld veel formidabeler moeten laten zien wat mogelijke Nederlanden zijn. We zijn vergeten die vorm te geven, te laten zien dat als je echt moedig probeert een aantal grote crises aan te pakken, het ook financieel interessant kan worden.' Kortom: de politiek is misschien machteloos, maar moeten de ruimtelijke ordenaars dan niet zelf de handschoen oppakken en de politici meenemen in een beter verhaal?

Dan helpt het niet, aldus een deelnemer, dat planologen veel te aardige en vriendelijke mensen zijn die altijd maar aan het schipperen zijn. 'Scherp zijn hoort niet bij onze discipline. We zijn altijd van de verrukkelijke vergezichten geweest, de zachtaardige plaatjes en dat het allemaal goed komt. Het komt nu echter niet goed, maar zo'n situatie heeft de wereld van de ruimtelijke ordening nog nooit meegemaakt. Er moet dus ook in de discipline van de planologen iets veranderen. Ook in de NOVI hebben de economen het namelijk weer gewonnen van de planologen.'

Gewezen werd ook op het feit dat een aantal jaren geleden bewust is gekozen voor decentralisatie van het ruimtelijk beleid. Daardoor is het Rijk nu voorzichtig richting provincies en gemeenten, volgens sommigen 'te aardig'. Intussen lijkt er behoefte te zijn aan een omgekeerde beweging, aan meer centrale sturing. Dat vraagt direct na de kabinetsformatie om een uitgebalanceerde discussie over wat centraal en decentraal moet worden geregeld. Dan kan vervolgens een meer aangeklede NOVI misschien meer sturend gaan werken dan nu.

Hoe worden we minder machteloos?

Hoe raken we uit de toch betrekkelijk machteloze sfeer die uit de NOVI spreekt? Hiervoor werden tijdens het Breed Beraad diverse ideeën geopperd.

Gebruik de kracht van verbeelding.

Door het beter betrekken van de markt, kunst en wetenschap bij de ruimtelijke strategieën kunnen we ontwerp-, verbeeldings-, uitvoerings- en bestuurskracht combineren. Panorama Nederland van het College van Rijksadviseurs, West 8 en de Vereniging Deltametropool kan als inspiratie dienen. Hierin wordt geschetst waar we naar toe zouden willen, vanuit het idee dat de sterkste motor om alle veranderingen in gang te zetten

simpelweg het oproepen van een verlangen is naar die verandering. De keten van transities wordt dan niet iets wat ons bedreigt, maar iets waarnaar we kunnen verlangen.

Ruimtelijke planning en ordening met veel verbeeldingskracht kan bij uitstek deze functie vervullen. Het is oplossingsgericht, integraal, innovatief en katalyserend. Het is ook altijd verbindend omdat het sectorale belangen confronteert, door schalen, tijd en belangen heen. Zorg dus dat je iets maakt waar mensen blij van worden en zin in krijgen. 'Roep een verlangen naar verandering op want dat geeft het draagvlak voor wat je wil bereiken. Er is met andere woorden, naast een goede vorm en inhoud, ook behoefte aan een communicatiestrategie om bij burgers en politici meer passie en helderheid op te wekken over de stapeling van ruimtelijke ordeningsopgaven.'

Verdeel de lusten en lasten.

Onder alle beslissingen die de komende tijd urgent moeten worden genomen, liggen enorme economische en maatschappelijke belangen. Het kan niet zo zijn dat je alleen naar de ruimte kijkt als de oplossing van een probleem. Je moet ook kijken wie je pijn gaat doen. Hoe gaan we die compenseren, is daar genoeg geld voor, welke maatschappelijke weerstand roepen we op? Zonder een goede oplossing voor de verdeling van de lusten en lasten zal de NOVI, zo werd gesteld, 'verloren gaan in de prietpraat van de opportunistische politiek.' Alvorens te werken aan de ruimtelijke vormgeving van Nederland moet je dus ook nadenken over hoe je ons land sociaaleconomisch wil vormgeven. Het is ook niet maatschappelijk verantwoord om niet te weten wat je aanricht. Maak duidelijk wiens belangen in het geding zijn. Dan kun je makkelijker opereren en valt ook de ruimtelijke puzzel beter op zijn plek.

Het Breed Beraad stond in dit verband ook stil bij de boeren. De verduurzaming van de landbouw staat er slechter voor dan vijf jaar geleden. Er waren toen veel meer boeren voorstander van dan nu. Intussen willen veel kinderen het boerenbedrijf van hun ouders niet overnemen, omdat ze dan gevangen raken in een systeem waarbij ze moeten sturen op een zo hoog mogelijke productie tegen zo laag mogelijke kosten. Bij het overstappen naar een andere manier van landbouwen kost het vijf of zes jaar voordat het verdienmodel weer overeind staat. Zo raken ze in een impasse die ook op veel andere domeinen bestaat. De samenleving heeft dus het verlangen het anders te gaan doen, maar de hele systeemwereld is daar niet op ingericht. Zorg dus als overheid dat datgene wat je bepleit en wilt bereiken, simpelweg ook mogelijk wordt gemaakt. Richt de wet- en regelgeving zo in dat je daarmee de transities in gang brengt. Dat doe je niet, zoals nu bij de boeren gebeurt, door geen duidelijk toekomstperspectief te schetsen maar je wel tot in details met de bedrijfsvoering van boeren te bemoeien. Het Rijk moet duidelijk vertellen aan de boeren wat ze wil, in plaats van hen de vrijheid te ontnemen eigen beleid te ontwikkelen.

Baseer je beslissingen meer en beter op data.

Nog te veel van de ingezette koersen in de NOVI zijn niet goed gebaseerd op data. Onderzoek het heel goed voor je een hele sector een draai om de oren gaat geven. Wat gebeurt er bijvoorbeeld als je alle kolencentrales sluit? 'En als je binnen tien jaar iedereen van het gas wil afhaken, moet je weten wie je daarmee pijn doet en welke oplossing je daarvoor hebt. Anders staat er een nieuwe groep op het Malieveld en zal geen enkele regering durven doorpakken.'

Minister van Ruimte.

Er werd verschillend gedacht over de verwachte komst van een minister van Ruimte na de komende kabinetsformatie. Een sterke bestuurder als minister van Ruimte kan, mits uitgerust met het juiste gereedschap, een beslissende rol spelen in de vele ruimtelijk conflicterende belangen en claims. Net zoals een minister van Financiën stuurt in de conflicterende budgettaire claims. Maar dan moet de minister van Ruimte, werd gesteld, niet tevens minister van Wonen worden, want dan prevaleert er toch weer een sectoraal belang. En hij of zij moet ook duidelijke bevoegdheden hebben naar de sectorale departementen, anders wordt het een tandeloze minister onderaan in de rangorde die niets voor elkaar krijgt. Ook zou de minister moeten beschikken over financiële middelen in bijvoorbeeld een Omgevingsfonds.

Tegelijkertijd werd er ook voor gewaarschuwd om met een minister van Ruimte ook een nieuw ministerie in het leven te roepen, 'want dan zijn we drie jaar aan het reorganiseren en komen we aan de noodzakelijke dingen niet toe. Het heeft meer zin te praten over het instrumentarium van de minister, inclusief goede ondersteuning.'

Een goede balans tussen Rijk en regio's is nodig, ...

De NOVI is nu, zo werd gesteld, een geraamte waarbij de aanname soms lijkt te zijn dat op een magische manier de lagere overheden voor het vlees op de botten zullen zorgen. Maar dat zal niet zo werken. Er zal qua instrumenten, middelen en verantwoordelijkheden een goede balans moeten zijn tussen Rijk en de regio's.

Een aantal goed benoemde thema's lenen zich uitstekend voor strategische programma's van het Rijk, terwijl de precieze inrichting prima decentraal kan gebeuren. Gemeenten en provincies zijn in het algemeen ook beter in staat dan het Rijk om collegiaal en minder sectoraal te werken. Al is het wel de vraag of zij de kennis en ambtenaren in huis hebben om de huidige complexe vragen goed te beantwoorden. Het Rijk moet die kennis organiseren, om gemeenten en provincies daarin te ondersteunen.

Gemeenten en provincies zouden ook meer eigen inkomsten moeten kunnen regelen, zodat ze een sterkere positie kunnen innemen tegenover het Rijk en marktpartijen. En er moet duidelijkheid zijn over het schaalniveau waarop scherpe keuzes nodig zijn. Er werd hierbij gewezen op de 'verdozing' van het landschap. 'Eén wethouder vindt die goed voor de economie en vervolgens verdwijnen de prachtigste landschappen. Maar die dozen zijn nu ook het enige waarmee gemeenten significant hogere lokale inkomsten kunnen verwerven. Met meer inkomstenbronnen gaan ze hier wellicht verstandiger mee om.' Dat laatste is overigens allerminst zeker, stelde een andere deelnemer. 'Hebben regio's en gemeenten wel voldoende kracht om de juiste keuzes te maken?'

... maar pas ook op voor een te grote bevoegdheid voor lokale en regionale overheden.

Er werd ook gewaarschuwd voor een te grote rol van lagere overheden in de ruimtelijke ordening. Een deelnemer stelde dat door de decentralisatie van het ruimtelijk beleid het Groene Hart nu is verweesd. 'De laatste jaren zijn de metropoolregio's machtige clubs geworden, die zich ook onttrekken aan de provincies en op regionale schaal tal van belangrijke besluiten nemen. De vraag is aan wie deze regio's verantwoording afleggen. Ook de steden krijgen het steeds meer voor het zeggen. De grote steden hebben feitelijk de Randstad en het Groene Hart opgegeven. Het is veelzeggend dat de burgemeesters van de grote steden hebben geweigerd in de Stuurgroep Groene Hart te gaan zitten. Het Groene Hart is voor hen een achtertuin met bouwlocaties. Dat verkleint de schaal waarop ruimtelijke besluiten worden genomen bijna tot het niveau van projectontwikkeling. Je kijkt dan vooral naar je eigen projecten in je eigen gebied. Dat is niet per definitie goed voor het land als geheel.'

Ruimtelijke consequenties van sectorale keuzes inzichtelijk maken.

De ontwikkeling van datacentra laat zien dat er in ons land veel te weinig aandacht is voor de ruimtelijke effecten van sectorale ontwikkelingen, maar ook van politieke besluiten. Omdat het Rijk zo sterk verkokerd is, is niet meer zichtbaar hoe 'pervers en machtig zijn invloed is op ons ruimtelijke orderingsbeleid', stelde een deelnemer.

Een andere deelnemer sprak in dit verband van 'negatieve ruimtelijke externaliteiten': bij iedere functie die ruimte gebruikt kun je duidelijk maken welke negatieve effecten er zijn voor de omgeving. Daaraan kun je de opgave koppelen om de effecten te reduceren. Dat kan door een functie te verbieden of daar te plaatsen waar ze minder overlast veroorzaakt. Zo kun je een betere ruimtelijke kwaliteit en een beter functioneel landgebruik bevorderen.

Zet al op korte termijn gewenste ontwikkelingen in gang.

Er werden tijdens het Breed Beraad meerdere suggesties gedaan voor de eerder bepleitte harde uitvoeringsagenda op korte termijn. Zet bijvoorbeeld de belasting in als instrument om te bevorderen wat je wil bereiken. De overheid kan al op korte termijn op een eenvoudige manier een andere bouwcultuur afdwingen door een CO₂-taks in te voeren. Dan wordt bouwen in hout snel goedkoper dan bouwen in beton. Bedrijven in de bouwsector bereiden zich daarop ook voor omdat ze beseffen dat een CO₂-taks voor de betonbouw een enorme kostenpost zal opleveren. Er is dus ook een momentum om hierop door te pakken.

Ook subsidies kunnen een goed instrument zijn. De natuursubsidies lopen nu voor boeren na zeven jaar af, zodat deze geen enkele zekerheid krijgen voor de langere termijn. Boeren snakken naar een verdienmodel waarin ze veel verantwoordelijker met hun grond omgaan. Geen enkele boer zal de grond slecht willen achterlaten. Maak ze daarom medeverantwoordelijk voor de waterhuishouding en biodiversiteit en betaal ze daar ook voor, niet alleen op korte termijn maar ook op lange termijn.

Weer een andere deelnemer wees op de effectiviteit van 'remfactoren', die planning en ontwikkeling belemmeren in plaats van stimuleren. Een goed voorbeeld zijn de normen voor geluidhinder. Deze zijn heel effectief in het tegenhouden van ongewenste ontwikkelingen.

Meer werken met tijdelijke bestemmingen.

Er werd voor gepleit meer met tijdelijke bestemmingen te werken. In de diepst gelegen gebieden is woningbouw voor de langere termijn niet zinvol. Op de korte termijn kan het echter wel zinvol zijn dingen te doen die geen kwaad kunnen en die we kunnen opruimen. Windmolens, zonneweides of een distributiedoos neerzetten is

hier minder erg dan om er woonwijken te bouwen. Aan woonwijken met een zware infrastructuur zit je vast, aan bijvoorbeeld windmolens niet. Werk dus bij sommige functies en in sommige gebieden meer met kortlopende vergunningen. Dat zou ook een goed idee zijn op bedrijventerreinen, om te voorkomen dat je vastzit aan vervuilende bedrijven.

Combineer downscale en upscale.

Het is zeker belangrijk om een integrale aanpak na te streven, maar je moet tegelijkertijd ook heel sterk op sectorale ingrepen focussen, werd gesteld. 'De geïntegreerde aanpak kan zo gecompliceerd zijn dat je er misschien niet meer uitkomt. Er zijn sommige problemen waar je gewoon sectoraal meteen iets aan moet doen. Er moet dus een ladder zijn tussen hele sterke pragmatische ingrepen en de overkoepelende zaken.'

Wel of geen NOVEX?

Heeft het zin de NOVI nader uit te werken in een NOVEX? Daarover verschilden de meningen. Ja, als in de NOVEX wel keuzes worden gemaakt, zodat er wel wordt gewerkt aan de doelen van Parijs en de VN. Nee, als de NOVEX voort zou bouwen op de plan-MER bij de NOVI. Want daarin staat dat er ruimte moet zijn voor verdere groei van onze welvaart. 'Geld verdienen is dus blijkbaar belangrijker dan duurzame ontwikkeling', zo verwoordde een deelnemer zijn frustratie. 'Tegelijkertijd staat in de plan-MER dat alles onder druk staat en dat voortzetting van het beleid de negatieve trends naar verwachting niet keert. Dus het moet anders, maar hoe, dat staat er niet in.' Als geld verdienen zo belangrijk is, biedt dit ook weer aanknopingspunten voor een andere benadering, werd gereageerd. 'Je kan ook met een maatschappelijke kosten-batenanalyse aantonen dat er heel veel maatschappelijke baten kunnen zijn als we het inderdaad anders gaan doen.' Er zijn dan wel nieuwe rekenmethodes nodig voor de verantwoording over wat je in de ruimte doet.

Afsluiting

Hoe komen we vanuit de heftig gevoelde urgenties tot het bepleite positieve verlangen naar verandering? Daarover ging het met name tijdens de afsluiting van het Breed Beraad over de NOVI. Misschien door de doelen van de VN en het klimaatakkoord van Parijs inderdaad als uitgangspunt te nemen? En door vervolgens vanuit ieders eigen verantwoordelijkheid een perspectief te schetsen en andere partijen de ruimte te bieden daaraan deel te nemen en bij te dragen? Alle betrokken partijen acteren daarbij vanuit de eigen kennis en kunde. Vervolgens zullen er echter toch op een hoger niveau scherpe keuzes moeten worden gemaakt. Tegelijkertijd is er in de ruimtelijke ordening geen 'punt van Archimedes', werd gesteld. 'Het is een illusie te denken dat er een rijksoverheid zou zijn die hier knopen kan doorhakken en richtinggevende uitspraken kan doen. Knelpunt is ook dat in Den Haag het urgente het belangrijke momenteel in de weg staat. Het woningtekort en de landbouwcrisis domineren.'

Dat gezegd hebbende, werd er met veel voldoening teruggekeken naar het Breed Beraad, dat bijna als 'historisch gesprek' werd bestempeld. Historisch omdat de NOVI door het gezelschap buitengewoon serieus was genomen en er met grote ernst over was gesproken. 'En dat maakt een verlangen los, dat we wel met elkaar moeten delen', zo viel te beluisteren in de afsluiting. 'Misschien komt de ruimtelijke ordening hiermee weer terug aan het firmament, met of zonder ministerie. Waarbij het vak weer serieus wordt genomen, want als we nu niet wakker worden geschud, vallen we in een eeuwige slaap.'

Met het verlangen maakte het Breed Beraad ook een drift om te handelen los. Kan de vakwereld niet zelf met alternatieven komen en daarmee naar buiten treden? Misschien kan daarmee dan worden doorgepakkt bij het opstellen van een NOVEX. Dat is de gouden kans om met de uitkomsten van dit Beraad iets te doen.

DEELNEMERS

Heleen Aarts	Amvest / Forum SV
Floris Alkemade	Rijksbouwmeester
Jos Arts	Rijksuniversiteit Groningen
Theo Baart	Theo Baart Fotografie
Martha Bakker	WUR
Hilde Blank	BVR adviseurs ruimtelijke ontwikkeling
Wienke Bodewes	Bodewes&Bodewes / Forum SV
Flip ten Cate	Federatie Ruimtelijke Kwaliteit
Kees Christiaanse	KCAP Architects&Planners
John Custers	Custers Teksten
Bert van Delden	Ministerie van BZK / Forum SV
Jeroen Fukken	NS Groep
Carolien Gehrels	Arcadis / Forum SV
Paul Gerretsen	Vereniging Deltametropool
Adriaan Geuze	West 8
Rob Haans	de Alliantie
Maarten Hajer	Universiteit Utrecht
Zef Hemel	Universiteit van Amsterdam / Forum SV
Ronald Huikeshoven	AM
Erik Jan van Kempen	Ministerie van BZK / NOVI
Marien de Langen	Stadgenoot / Forum SV
Caroline Newton	TU Delft
Henk Ovink	Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat
Geurt van Randerdaat	SITE urban development
Johan Remkes	RvA Forum SV
Marinke Steenhuis	SteenhuisMeurs
Duco Stuurman	Gemeente Amsterdam / Forum SV
Christa van Vlodrop	Forum voor Stedelijke Vernieuwing
Daan Zandbelt	De Zwarte Hond

AGENDA

Geannoteerde agenda voor het Breed Beraad over het thema 'de NOVI - de Nationale Omgevingsvisie' dat op maandag 8 februari 2021 van 16.00 uur - 18.00 uur via Zoom wordt gehouden.

Achtergrond

Op Prinsjesdag 2020 presenteerde het kabinet de rijksvisie op de ontwikkeling van de leefomgeving, getiteld de Nationale Omgevingsvisie (de NOVI). Deze visie werd al in 2016 aangekondigd; in juni 2019 zag de ontwerp-NOVI het licht, terwijl in april 2020 een kamerbrief met aanscherpingen en aanvullende keuzes verscheen. De NOVI wil een langetermijnperspectief bieden voor vier knellende opgaven: klimaatadaptatie en energietransitie, duurzaam economisch groeipotentieel, sterke en gezonde steden en regio's, toekomstbestendige ontwikkeling van het landelijk gebied. Bij eerdere versies werd door sommige critici nog gesteld dat de concept-visie 'conservatief' was, dat hij de departementen 'slaafs volgde', de invalshoek dominant economisch was en dat hij vooral 'onheil afwendde', anderen meenden daarentegen dat de economie in de nota 'breed werd ingekaderd'. Weer anderen misten zoiets als ferme uitspraken over de toekomst van Schiphol. Er gingen geluiden op dat een cultureel programma en een helder beeld van een inclusieve samenleving ontbraken. Ook de problemen rond het woningtekort zouden om meer rijksregie vragen; er werd zelfs gepleit voor de heroprichting van het Ministerie van VROM. Overigens rijst de vraag of de NOVI werkelijk leeft en mensen hem serieus nemen. Er is tot nu toe namelijk nauwelijks debat. Of vergissen we ons en heeft covid-19 de samenleving definitief wakker geschud? Is dit de ruimtelijke visie waar Nederland op zit te wachten? Hoog tijd om een Breed Beraad aan de ruimtelijke toekomst van Nederland te wijden!

Tegen deze achtergrond zullen Floris Alkemade (Rijksbouwmeester), Maarten Hajer (Professor of Urban Futures | Director Urban Futures Studio Universiteit Utrecht) en Henk Ovink (Watergezant Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat), ieder met een korte beschouwing, het Breed Beraad openen. Hierna is één gespreksronde voorzien, waarin de deelnemers in drie kleine groepen met elkaar en met een inleider van gedachten kunnen wisselen over de ruimtelijke ontwikkeling van ons land.

Het Breed Beraad wordt afgerond met een korte plenaire sessie. Geurt van Randeraat (Directeur en mede eigenaar/oprichter SITE urban development en lid van de Raad van Advies van het Forum SV) treedt op als moderator van het beraad.

Agenda

15.45 uur	Inloop via Zoom
16.00 uur	Welkomstwoord door Zef Hemel (Forum voor Stedelijke Vernieuwing)
16.00 uur	Opening door Geurt van Randeraat
16.10 uur	Beschouwing door Floris Alkemade
16.25 uur	Beschouwing door Maarten Hajer
16.40 uur	Beschouwing door Henk Ovink
17.00 uur	Gespreksronde in drie kleine groepen o.l.v. Heleen Aarts, Carolien Gehrels en Duco Stuurman Van NOVI naar NOVEX: wat moet er straks door het nieuwe kabinet alsnog geregeld worden?
17.30 uur	Plenair slotgesprek o.l.v. Geurt van Randeraat
17.50 uur	Afronding door Zef Hemel
18.00 uur	Einde

ENKELE GEGEVENS OVER HET FORUM VOOR STEDELIJKE VERNIEUWING

De stichting Forum voor Stedelijke Vernieuwing - opgericht in 1983 - stelt zich ten doel een bijdrage te leveren aan het inzicht in de specifieke positie en de sterke en zwakke punten van de stad. In samenhang daarmee wil het Forum voor Stedelijke Vernieuwing de ontwikkeling stimuleren van een stedelijk vernieuwingsbeleid, dat is gericht op de bestrijding van sociale en materiële verpaupering en op een (re)vitalisering van de initiërende en stimulerende functies die de steden op velerlei gebied voor uiteenlopende betrokkenen (kunnen) vervullen. Dit betekent dat het Forum voor Stedelijke Vernieuwing, naast de stedelijke fysieke omgeving, ook de stedelijke economische structuur, het sociaal-culturele klimaat in de steden en de organisatie van het bestuur van de steden tot zijn aandachtsgebied rekent.

Het Forum voor Stedelijke Vernieuwing is opgericht ten behoeve van alle organisaties en personen die bij de stedelijke vernieuwing zijn betrokken. Derhalve behoren niet alleen overheidsorganisaties, politici en ambtenaren, maar ook (vertegenwoordigers van) private organisaties, publicisten, wetenschappers en 'stedelingen' tot de doelgroep van het Forum voor Stedelijke Vernieuwing.

In algemene zin probeert het Forum voor Stedelijke Vernieuwing zijn doelstelling te realiseren door te functioneren als platform voor de tot zijn doelgroep behorende organisaties en personen. Het Forum voor Stedelijke Vernieuwing organiseert daartoe allereerst zogenaamde Breed Beraden. Tijdens de Breed Beraden wordt door een per beraad wisselend gezelschap van personen, die betrokken zijn bij de stedelijke vernieuwing, gesproken over ontwikkelingen, problemen en strategieën die van belang zijn voor de revitalisering van de steden.

Thema's Breed Beraden

- economische revitalisering van de steden
- sociale en culturele revitalisering van de steden
- stedelijke vernieuwing en bestuurlijk-financiële verhoudingen
- stedelijk beheer
- stedelijke vernieuwing en informele economie
- stedelijke vernieuwing en openbare orde en veiligheid
- investeren in de stad
- public-private partnership
- flexibilisering van de geldstromen in de volkshuisvesting
- stedelijke vernieuwing en de randstad
- stedelijke vernieuwing en stadsvernieuwing in de jaren negentig
- publiek-private samenwerking bij de ontwikkeling van stedelijke vernieuwingsprojecten in middelgrote steden
- de financiering van de volkshuisvesting in de jaren negentig
- naar een actief, integraal beheer van de na-oorlogse wijken
- stedelijke vernieuwing en het bestuur in grootstedelijke gebieden
- stedelijke vernieuwing en de bestrijding van sociale en materiële verpaupering
- stedelijke vernieuwing in de periode 1990 - 1994
- stedelijke vernieuwing en architectuur
- stedelijke vernieuwing en milieubeheer
- stedelijke vernieuwing en de ontwikkeling van woningen in de sociale marktsector
- de relatie tussen gemeenten en woningcorporaties op lokaal niveau
- gerichte intensivering van ruimtelijke investeringen: mogelijkheden en beperkingen
- stedelijke vernieuwingsprojecten: hoe verder?
- de communicatie van de stedelijke vernieuwing
- financiële verhouding tussen de centrale overheid en de stedelijke overheden
- de toekomst van de knooppunten
- 'Belstato'
- stedelijke vernieuwing en projectontwikkeling
- stedelijke vernieuwing en de multiculturele stad
- beweeglijke burgers en stedelijke vernieuwing
- Europese eenwording, veranderende verzorgingsstaten en de stedelijke en bestuurlijke inrichting in Nederland
- stedelijke vernieuwing en openbaar vervoer
- het beeld van de VINEX-locaties

- de consequenties van het nieuwe beleid inzake perifere en grootschalige detailhandels-vestigingen voor de binnensteden
- stedelijke vernieuwing en de ontwikkeling van vraag en aanbod op het gebied van de volkshuisvesting
- stedelijke vernieuwing en het nieuwe Grote Stedenbeleid
- de herontwikkeling van vroeg-naoorlogse wijken
- de ontwikkeling van de IJ-oever
- stedelijke vernieuwing, vergrijzing en modernisering van de ouderenzorg
- stedelijke vernieuwing en de vernieuwing van het bestuur
- Zuidvleugel van de Randstad
- investeren in de bereikbaarheid van de steden
- herijking Belstato: de stedelijke vernieuwings- en beheeropgave in perspectief
- stedelijke vernieuwing en publiek-private samenwerking: voortschrijdende inzichten?
- stedelijke vernieuwing, materiële armoede en sociaal isolement
- stedelijke vernieuwing en Nederland 2030
- stedelijke vernieuwing en de 24-uurs economie
- stad zonder horizon
- investeren in stedelijke gebieden
- aan het werk met het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing
- TNL: kansen en bedreigingen voor de vernieuwing van onze steden
- de educatieve stad
- ruimtelijke ontwikkeling en stedelijke vernieuwing
- sociaal investeren in steden
- de toekomstige ordening in de woonsector
- stedelijke vernieuwing en grondbeleid
- Het Nationaal Verkeers- en Vervoersplan en stedelijke vernieuwing
- stedelijke vernieuwing en ICT
- de stad in de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening
- Utrecht West in perspectief
- stedelijke vernieuwing en het MKB
- betekenis en kansen van het plan Amsterdam-Zuidas
- stedelijke vernieuwing en veiligheid
- wonen
- ruimte voor mobiliteit
- ontwikkelingsperspectieven Almere
- stedelijke vernieuwing, ruimtelijke ordening en water
- Rotterdam en stedelijke vernieuwing
- stedenbaan
- de vernieuwing van de verhouding tussen corporaties en overheid vanuit praktisch perspectief
- ZaanDrecht - de Hollandse waterstad in transformatie
- over de betekenis van plekken
- de vernieuwing van de rijksbemoedening met het wonen: tussen Marx en markt
- elektriserende netwerken
- vergrijzing, wonen, zorg en participatie
- ruimtelijke ordening in perspectief
- stedelijke vernieuwing en krimp
- stad & filosofie
- stedelijke vernieuwing en waardeontwikkeling: naar een vernieuwing van het spel, de spelers en de spelregels
- 'volkshuisvesting op een tweesprong'
- Rotterdam-Zuid
- ontwikkeling commercieel middensegment huurmarkt
- wonen, zorg en pensioenen
- wonen, zorg en pensioenen (follow up)
- corporaties
- volkshuisvesting in beweging
- stedelijke vernieuwing en ontwikkelingen in het sociale domein
- projectontwikkelaars en stedelijke vernieuwing

- ruimtelijk-economische ontwikkelingen en stedelijke vernieuwing
- toenemende contrasten: demografie en stedelijke ontwikkeling
- agenda stad
- potentie van erfgoed in stedelijke ontwikkeling
- nieuwe verhoudingen tussen gemeenten en corporaties
- casus Amsterdam
- klimaatadaptatie in de stad
- de etende stad
- investeren in stedelijke regio's
- energietransitie in de bestaande sociale woningvoorraad: stadsvernieuwing 3.0?
- technologie en de stad
- wonen, werken en mobiliteit in de Randstad: ov op weg naar 2035
- wonen en (ouderen)zorg
- corporaties naar een volgende fase
- stadsvernieuwing 3.0?
- novi en novex?
- exploring the city in and after times of corona
- integrale aanpak zes stedelijke vernieuwingsgebieden
- stedelijke vernieuwing en corporaties in de jaren twintig

Thema's studiedagen en symposia

- stadsvernieuwing opnieuw bezien
- stadsvernieuwingsrapportage
- public-private partnership
- investeren in stedelijke vernieuwing
- de financiering van de volkshuisvesting in de jaren negentig
- de stad in de samenleving: ontbinding en vernieuwing
- internationalisering en stedelijke cultuur
- stedelijke vernieuwing en stedenbouw
- 1983 - 2008 25 jaar breed beraad over de stad
- 'Darwin in the city'
- bouwteam
- 'de gevleugelde stad' lustrumviering 30 jaar Forum voor Stedelijke Vernieuwing
- 're-inventing Paris' lustrumviering 35 jaar Forum voor Stedelijke Vernieuwing
- werkexcursie Eindhoven
- webinar de toekomst van het platteland

Publicaties

- stadsvernieuwing opnieuw bezien
- public-private partnership
- investeren in stedelijke vernieuwing
- volkshuisvesting gewogen
- financiële prikkels voor actieve steden
- de stad in de samenleving: ontbinding en vernieuwing
- opstellenbundel over stedelijke ontwikkelingen
- internationalisering en stedelijke cultuur
- mijn plek in de stad, 20 jaar Forum voor Stedelijke Vernieuwing
- investeren in stedelijke vernieuwing - niet bij steen alleen
- 1983 - 2008 25 jaar breed beraad over de stad

De activiteiten van het Forum voor Stedelijke Vernieuwing worden mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van vele bij de stedelijke vernieuwing betrokken partijen (rijk, provincies, steden, bouwondernemingen, projectontwikkelingsmaatschappijen, institutionele beleggers, onderzoeksinstituten en cetera).

BESTUUR & RAAD VAN ADVIES

Bestuur

Drs. M.J. van Rijn	Voorzitter Aedes	voorzitter
Ir. W.J. Bodewes	Directeur-eigenaar Bodewes&Bodewes	penningmeester
Prof. dr. J.J.M. Hemel	Bijzonder hoogleraar Grootstedelijk Problematiek Wibautleerstoel UvA	secretaris
Drs. H.M.A. Aarts MRE	CEO Amvest	lid
Drs. C. van der Burg	Directeur-generaal Mobiliteit Ministerie van IenW	lid
Drs. C.G. Gehrels	European Cities Director Arcadis	lid
Ir. M. de Langen	Bestuursvoorzitter Stadgenoot	lid
D.P. Stuurman	Stedelijk Directeur Sociaal Gemeente Amsterdam	lid
Drs. A.Th. van Delden	Plv. Directeur-Generaal Bestuur, Ruimte en Wonen Ministerie van BZK	adviseur

Raad van Advies

Drs. E.M. Agricola	Commissie Welstand en Monumenten Rotterdam
M.J.H. Balster MSc	Gemeente Den Haag
Ing. J.Th. Blok	Blok&Ko
Drs. M.C.A. Blom	Rijkswaterstaat
Drs. C.B. van Boven	Woonzorg Nederland
Prof. ir. K.W. Christiaanse	KCAP Architects&Planners
A.Th. Duivesteijn	City Planning, Architecture and Urban Policy
P. van der Gugten	Heijmans Vastgoed
Drs. R. Haans	de Alliantie
Drs. T.H. van Hoek	EIB
Ing. R.R. Huikeshoven MRE	AM
Ir. A. Huntjens	Pré Wonen
M. Jacobs	Gemeente Tilburg
Em. prof. dr. L.A. de Klerk	Universiteit van Amsterdam
Drs. ing. W.M.K. Krzeszewski	Staedion
Ir. K. Laglas	Ymere
Drs. ir. K. Leonard	Gemeente Maastricht
Drs. N.D.E. Maarsen MRE	Syntrus Achmea RE&F
Drs. M.B.T. Molenaar	Woonstad Rotterdam
H. Platte	Parteon
Drs. G.R. van Randerat	SITE urban development / MCD
J.W. Remkes	Raad van Advies Forum SV
R. van der Schaaf	Gemeente Groningen
Drs. A.J.M. Schakenbos	Vestia
Prof. dr. P. Schnabel	Universiteit Utrecht
Ir. P.O. Vermeulen	Raad van Advies Forum SV
Drs. D.J. van der Zeep	Portaal
Ing. J.P. van Zomeren	ERA Contour